

1. platformtekst

RECHT OP RECHT OPROEP VOOR EEN BETERE TOEGANG TOT HET GERECHT VOOR NGO'S

Niet gouvernementele organisaties (NGO's) en vzw's die een algemeen of collectief belang nastreven – zoals de milieu- en natuurbeweging, de vredesbeweging, consumentenverenigingen, verenigingen die kansarmoede of discriminatie bestrijden, de vrouwenrechtenbeweging, de homo- en lesbiennebeweging,... - zijn vaak verplicht om hun doelstellingen af te dwingen via gerechtelijke procedures. Daarbij duikt echter het probleem op dat een vordering van dergelijke verenigingen maar al te vaak onontvankelijk verklaard wordt omdat geen belang kan aangetoond worden. In het Belgisch rechtssysteem wordt immers een zeer enge interpretatie van het begrip “belang” gehanteerd, welke er op neerkomt dat men moet kunnen aantonen dat er een “persoonlijk” en “rechtsreeks” nadeel is. Bij de aantasting van een algemeen of collectief belang is dit natuurlijk niet mogelijk. Men kan hierbij denken aan de aantasting van het milieu (lucht-, afval- of waterverontreiniging, ...), aantasting van natuurgebieden, aantasting van consumentenbelangen (bv. gezond voedsel, genetische manipulatie van voedsel,...), bedreiging van de vrede (bv. opslag van kernwapens, export van oorlogswapens,...), niet respecteren van mensenrechten, niet respecteren van vrouwenrechten, maatschappelijke uitsluiting of discriminatie van achtergestelde groepen (vreemdelingen, kansarmen,...),... Het gaat hier telkens om algemene, niet-persoonlijke en onrechtstreekse belangen. Een vereniging die deze belangen wil verdedigen, krijgt nu vaak geen toegang tot gerechtelijke procedures, omdat de vereniging geen rechtstreeks en persoonlijk nadeel kan aantonen. Dit geldt zowel voor procedures bij gewone rechtbanken, voor de burgerlijke partijstelling bij strafrechtbanken als voor het procedures (zeker in kortgeding) bij de Raad van State.

Dit is onverantwoord in een democratische rechtsstaat. Verenigingen die opkomen voor een algemeen of collectief belang, vormen immers een belangrijk onderdeel van ons maatschappelijk bestel. Bovendien zorgen deze verenigingen voor een grotere betrokkenheid van de bevolking bij allerhande maatschappelijke ontwikkelingen. Aldus zorgen deze verenigingen voor een breder draagvlak binnen de samenleving voor allerhande maatschappij relevante doelstellingen, zoals het tegengaan van racisme, het verbeteren van het milieu, het tegengaan van maatschappelijke uitsluiting van achtergestelde groepen,... Het is dan ook niet meer dan logisch dat deze verenigingen, als ultiem middel, een volledige toegang krijgen tot het gerecht.

Een betere toegang tot het gerecht voor NGO's ligt bovendien volledig in het verlengde van de zogenaamde “Aarhus-conventie” van de Verenigde Naties, welke België in 1998 mede ondertekend heeft. Volgens deze conventie moeten alle ondertekende lidstaten werk maken van “wide acces to justice” – ook voor NGO's – en moeten barrières voor de toegang tot het gerecht voor burgers en verenigingen worden weggewerkt.

Wij vragen de federale overheid dan ook dat verenigingen die een algemeen of collectief belang verdedigen, op basis van dit belang een rechtszaak kunnen opstarten, zich burgerlijke partij kunnen stellen en beroep kunnen doen op de Raad van State (ook voor de procedure in kortgeding). Om de huidige situatie recht te zetten, moet de federale overheid wetswijzigingen doorvoeren aan het Gerechtelijk Wetboek, aan het Wetboek van Strafvordering en aan de gecoördineerde wetten op de Raad van State. Meer concreet vragen wij dat volgende wetswijzigingen worden doorgevoerd:

1. wijziging van artikel 17 van het Gerechtelijk Wetboek, waardoor ook een collectief of algemeen belang kan ingeroepen worden voor een rechtsvordering;
2. wijziging van artikel 3 van het Wetboek van Strafvordering, zodat een burgerlijke partijstelling op basis van een collectief of algemeen belang mogelijk wordt;

3. wijziging van artikel 17 en 19 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State, zodat vorderingen (ook een administratief kortgeding) mogelijk worden op basis van een algemeen of collectief belang.

VOOR MEER INFORMATIE ZIE BIJGEVOEGD ACHTERGRONDDOCUMENT

2. achtergronddocument

PLATFORM RECHT OP RECHT EEN BETERE TOEGANG TOT HET GERECHT VOOR NGO'S EN VZW'S IS EEN FUNDAMENTEEL RECHT IN EEN DEMOCRATISCHE RECHTSSTAAT

Niet gouvernementele organisaties (NGO's) en vzw's die een algemeen of collectief belang nastreven – zoals de milieu- en natuurbeweging, de vredesbeweging, consumentenverenigingen, verenigingen die kansarmoede of discriminatie bestrijden, de vrouwenrechtenbeweging,... - zijn vaak verplicht om hun doelstellingen af te dwingen via gerechtelijke procedures. Daarbij duikt echter het probleem op dat een vordering van dergelijke verenigingen maar al te vaak onontvankelijk verklaard wordt omdat geen belang kan aangetoond worden. In het Belgisch rechtssysteem wordt immers een zeer enge interpretatie van het begrip “belang” gehanteerd, welke er op neerkomt dat men moet kunnen aantonen dat er een “persoonlijk” en “rechtstreeks” nadeel is. Bij de aantasting van een algemeen of collectief belang is dit natuurlijk niet mogelijk. Men kan hierbij denken aan de aantasting van het milieu (lucht-, afval- of waterverontreiniging, ...), aantasting van natuurgebieden, aantasting van consumentenbelangen (bv. gezond voedsel, genetische manipulatie van voedsel,...), bedreiging van de vrede (bv. opslag van kernwapens, export van oorlogswapens,...), niet respecteren van mensenrechten, niet respecteren van vrouwenrechten, maatschappelijke uitsluiting of discriminatie van achtergestelde groepen (vreemdelingen, kansarmen,...),... Het gaat hier telkens om algemene, niet-persoonlijke en onrechtstreekse belangen. Een vereniging die deze belangen wil verdedigen, krijgt nu vaak geen toegang tot gerechtelijke procedures, omdat de vereniging geen rechtstreeks en persoonlijk nadeel kan aantonen.

1. TOEGANG TOT DE BURGERLIJKE RECHTBANK EN DE STRAFRECHTBANK

Volgens art 17 van het gerechtelijk wetboek kan men slechts een rechtsvordering indienen indien men een hoedanigheid en een belang kan aantonen om de vordering in te dienen. Letterlijk stelt art. 17.: *“De rechtsvordering kan niet worden toegelaten, indien de eiser geen hoedanigheid en geen belang heeft om ze in te dienen”*. Artikel 18 van het gerechtelijk wetboek vult het belang verder aan als volgt: *“Het belang moet een reeds verkregen en dadelijk belang zijn. De rechtsvordering kan worden toegelaten indien zij, zelfs tot verkrijging van een verklaring van recht, is ingesteld om schending van een ernstig bedreigd recht te voorkomen”*.

Artikel 3 van de voorafgaande titel van het wetboek van strafvordering stelt dat *“de rechtsvordering tot het herstel van schade, door een misdrijf veroorzaakt, aan hen behoort die schade hebben geleden”*. Artikel 63 van het Wetboek van Strafvordering bepaalt verder dat *“hij die beweert door een misdaad of een wanbedrijf te zijn benadeeld, daarover bij de bevoegde onderzoeksrechter klacht kan doen en zich burgerlijke partij kan stellen”*.

Het Hof van Cassatie – en in haar kielzog de meeste lagere rechtbanken – interpreteert deze artikels zodanig dat het moet gaan om een *“persoonlijk”* en *“rechtstreeks”* belang. Dit geldt volgens het Hof van Cassatie zowel voor het instellen van een rechtsvordering als voor de burgerlijke partijstelling bij een strafrechtbank.

Voor wat het **indienen van een rechtsvordering** betreft, onderstreept het Hof van Cassatie in het principieel arrest van 19 november 1982¹, dat het belang *“persoonlijk en rechtstreeks”*, dit wil zeggen *“eigen”* moet zijn. Volgens het Hof is het belang van een rechtspersoon alleen datgene *“wat zijn bestaan of zijn materiële en morele goederen, inzonderheid zijn vermogen,*

¹ Arrest van het Hof van cassatie van 19 november 1982, dit is het zogenaamde Eikendaelarrest, Pas., 1983, I, blz. 338

eer en goede naam raakt". Het Hof stelt verder dat "het enkele feit dat een rechtspersoon of een natuurlijke persoon een belang nastreeft, zij het een statutair doel, niet tot gevolg heeft dat hij een eigen belang tot stand heeft gebracht". Het Hof wil op die manier voorkomen dat een rechtspersoon er belang bij heeft in rechte op te treden voor de verdediging van het algemeen belang waartoe die rechtspersoon is opgericht.

Ook voor de **burgerlijke partijstelling bij een strafrechtszaak** volgt het Hof van Cassatie eenzelfde interpretatie. Wat het begrip "schade" betreft, stelde het Hof in een arrest van 1 december 1930² dat een burgerlijke rechtsvordering tot vergoeding van schade enkel ontvankelijk is indien het misdrijf een nadeel heeft toegebracht aan de persoon, het vermogen of de faam. In het arrest van 24 november 1982³ stelt het Hof dat een burgerlijke partijstelling voor de strafrechter slechts toegelaten is aan elke persoon die persoonlijk schade leed door het begane misdrijf. Het enkele feit dat een vereniging⁴ zich de verdediging van morele waarden tot doel heeft gesteld, volstaat volgens het Hof niet opdat haar burgerlijke vordering ontvankelijk zou zijn. Het Hof stelt dat het algemeen belang van de vereniging geen eigen belang is, maar niets anders is dan het belang dat alle burgers hebben in de bestraffing van misdrijven. De bescherming van dit algemeen belang behoort volgens het Hof van Cassatie enkel aan het openbaar ministerie.

Deze arresten werden en worden door lagere rechtbanken veelvuldig ingeroepen om vordering van verenigingen onontvankelijk te verklaren. De rechtsspraak van het Hof van Cassatie ligt hiermee aan de basis van het probleem dat NGO's geen volwaardige toegang krijgen tot het gerecht.

Binnen de rechtsspraak en de rechtsleer kwam er echter veel kritiek op deze stellingname van het Hof van Cassatie. Zo nemen zowel de Raad van State als het Arbitragehof een ander standpunt in. De Raad van State stelt dat verenigingen die "gemotiveerd zijn door ideële, collectieve belangen, eerder dan door eigen belangen" een ontvankelijke vordering kunnen indienen bij de Raad⁵. (Zoals verderop uiteengezet wordt, is er voor verenigingen met een algemeen belang echter wel een belangrijk probleem voor procedures bij de Raad van State). Verder stelt de Raad van State dat, op grond van artikel 20 van de grondwet (vrijwaren van de vrijheid van vereniging), het door een vereniging nagestreefde doel het belang bij de vordering ten gronde voor de Raad van State kan zijn, zoals bedoeld in artikel 19 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State. Toch wordt het begrip belang ook door de Raad van State ingeperkt. Zo stelt de Raad dat ook vzw's moeten "doen blijken van een persoonlijk, rechtstreeks, actueel en geoorloofd belang alsmede van vereiste hoedanigheid". De doelstelling van een vzw mag volgens de Raad niet samenvallen "met de behartiging van het algemeen belang zelf en evenmin met het persoonlijk belang van de leden van een vereniging". Op basis van deze rechtsspraak werden reeds verschillende vorderingen van de milieubeweging onontvankelijk verklaard⁶. Als de vordering daarentegen uitgaat van bv. een lokaal actiecomité met een duidelijk omschreven werkingsgebied, is er volgens de Raad van State wél sprake van een voldoende belang⁷.

² Arrest van het Hof van Cassatie van 1 december 1930, Pas., 1930, I, 373

³ Arrest van het Hof van Cassatie van 24 november 1982, Pas., 1983, I, blz. 361

⁴ In deze procedure betrof het de Belgische Liga voor de rechten van de mens.

⁵ zie onder meer: arrest 21.384 van 11 september 1981, vzw Werkgroep voor milieubeheer Brasschaat. Dit is een arrest naar aanleiding van hetzelfde geding als in het hogergenoemde arrest van het Hof van cassatie van 19 november 1982.

⁶ Zo werden onder meer vorderingen van Natuurreservaten vzw, De Wielewal, vzw Regionale Aktiegroep Leefmilieu Dender en Schelde onontvankelijk verklaard. Zie arresten 73.182 van 22 april 1998, 49.646 van 13 oktober 1994, 74.720 van 29 juni 1998.

⁷ Zie bv. arrest 72.213 van 4 maart 1998

Het Arbitragehof neemt een vergelijkbaar standpunt in, onder meer in het arrest van 18 februari 1993⁸. Het Arbitragehof stelt dat de doelstelling van een vzw die zich op een collectief belang beroept, een doelstelling van een bijzondere aard moet zijn en niet gelijk mag staan met het algemeen belang. Het collectief belang dat de vereniging verdedigt, mag niet beperkt zijn tot de verdediging van de individuele belangen van de leden. Net zoals de Raad van State, maakt dus ook het Arbitragehof een onderscheid tussen een collectief en een algemeen belang.

De laatste jaren is tenslotte ook bij lagere rechtbanken stilaan een kentering merkbaar ten opzichte van het Hof van Cassatie. Zo verklaarde politierechtbank van Turnhout de burgerlijke partijstelling van de vzw Vogelbescherming Vlaanderen ontvankelijk waarbij de rechter expliciet afwijkt van de stelling van het Hof van Cassatie⁹.

Verder willen we er nog op wijzen dat in een aantal bijzondere wetten wél een vorderingsrecht wordt toegekend aan verenigingen die een algemeen of collectief belang nastreven, zoals o.m. de wet van 20 september 1948 houdende organisatie van het bedrijfsleven, de wet van 5 december 1968 betreffende de collectieve arbeidsovereenkomsten, de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden of de wet van 12 januari 1993 betreffende een vorderingsrecht inzake de bescherming van het leefmilieu (deze laatste wet kwam trouwens tot stand als gevolg van kritiek op de arresten van het Hof van Cassatie).

Om deze ongelijkheid in jurisprudentie van het Hof van Cassatie, het Arbitragehof en de Raad van State weg te werken en aldus de rechtszekerheid te verhogen, werd door Clotilde Nyssens (PSC) reeds in 1997 een **wetsvoorstel** ingediend met de bedoeling om ook voor verenigingen die een collectief of algemeen belang nastreven een rechtsvordering mogelijk te maken (dit wetsvoorstel werd echter niet behandeld tijdens de vorige legislatuur). Begin 1999 werd hetzelfde voorstel opnieuw ingediend in het nieuwe parlement¹⁰. Dit wetsvoorstel wacht nog steeds op behandeling door Kamer en Senaat.

Dit wetsvoorstel wil overgaan tot wijziging van artikel 17 van het Gerechtelijk Wetboek en van artikel 3 van het Wetboek van Strafvordering. Meerbepaald wordt in dit wetsvoorstel gevraagd dat artikel 17 G.W. als volgt wordt aangevuld: *“Onverminderd de ontvankelijkheid van de overeenkomstig de voorschriften van de bijzondere wetten ingestelde vorderingen, is iedere vordering ontvankelijk indien zij gegrond is op een belang dat tot het statutaire oogmerk behoort van de rechtspersoon die de vordering instelt”*. Daarnaast vraagt dit wetsvoorstel dat artikel 3 van het Wetboek van Strafvordering wordt aangevuld met volgende lid: *“Een rechtspersoon wordt geacht een schade te hebben geleden wanneer de uit het misdrijf voortvloeiende schade strijdig is met het door die persoon nagestreefde doel.”*

Het moge duidelijk zijn dat dit wetsvoorstel door de ondertekenaars van het Platform volledig ondersteund wordt.

⁸ B.S., 3 maart 1993

⁹ Vonnis politierechtbank Turnhout, 19.03.90; zie ook: Kortgeding, Rb. Marche-en-Famenne, 31.01.84, Corr. Gent, 08.06.94

¹⁰ Wetsvoorstel van Clotilde Nyssens tot aanvulling van artikel 17 van het Gerechtelijk Wetboek en artikel 3 van de voorafgaande titel van het Wetboek van Strafvordering met het oog op de instelling ten voordele van de verenigingen van een rechtsvordering ter verdediging van collectieve belangen, nr. 2-91/1.

2. TOEGANG TOT DE RAAD VAN STATE

Zoals bekend is, is de Raad van State een administratieve rechtbank die administratieve beslissingen van het centraal, gewestelijk, provinciaal of gemeentelijk bestuur (bijvoorbeeld uitvoeringsbesluiten, plannen, vergunningen, reglementen,...) kan schorsen en vernietigen.

Om een administratieve beslissing aan te vechten bij de Raad van State kunnen twee mogelijke procedures worden opgestart:

1. een administratief kortgeding waarbij een voorlopige schorsing kan worden uitgesproken met nadien een procedure ten gronde waarbij een vernietiging kan bekomen worden;
2. enkel een procedure ten gronde waarbij de vernietiging van de rechtshandeling wordt gevorderd.

Een procedure in kortgeding wordt op relatief korte termijn behandeld (ongeveer een half jaar). In geval van een schorsing volgt de uitspraak ten gronde ook binnen een gelijkaardige termijn. Als echter enkel een procedure ten gronde worden ingesteld (tweede procedure), dan laat de uitspraak van de Raad van State vele jaren op zich wachten (meestal vijf jaar, soms zelf acht of negen jaar).

Zoals hoger gesteld wordt door de Raad van State het begrip algemeen belang sterk ingeperkt. Als een doelstelling van een NGO te algemeen is, kan dergelijke vereniging geen vordering indienen bij de Raad van State. Als het daarentegen gaat om een vereniging met een duidelijk omschreven (collectief) belang, kan wel een ontvankelijke vordering worden ingediend. Om deze ongelijkheid op te vangen, moeten de gecoördineerde wetten op de Raad van State worden aangepast (artikel 19 gecoördineerde wetten op de Raad van State).

Een bijkomend probleem is het administratief kortgeding. Om een procedure in kortgeding op te kunnen starten bij de Raad van State, moet aangetoond worden dat er een *“moeilijk te herstellen ernstig nadeel”* is. (artikel 17 gecoördineerde wetten op de Raad van State). Dit nadeel wordt door de Raad van State altijd geïnterpreteerd als een *“persoonlijk of specifiek nadeel”*. Voor de procedure in kortgeding wordt het begrip belang door de Raad van State aldus nog strikter geïnterpreteerd dan bij een gewone vordering. Men moet bij wijze van spreken rechtstreeks geschaad worden in het eigen belang om een *“moeilijk te herstellen ernstig nadeel”* te kunnen aantonen bij de Raad van State. Aangezien dit voor verenigingen die een collectief of algemeen belang nastreven niet mogelijk is, zijn deze verenigingen uitgesloten de procedure in kortgeding, ook al zijn er overtuigende juridische argumenten. Daardoor moet een vereniging met een collectief of algemeen belang steeds de procedure ten gronde afwachten (als deze al ontvankelijk wordt verklaard).

Dit zorgt voor verschillende problemen. Zo is het kwaad vaak al geschied eens de uitspraak ten gronde (na zovele jaren) bekend wordt. Enkele voorbeelden:

- in 1991 werd door de milieubeweging¹¹ het Algemeen Plan van Aanleg van de gemeente Roeselare aangevochten bij de Raad van State. In dit plan (dat afwijkt van het gewestplan) worden verscheidene nieuwe industriegebieden ingekleurd (ten koste van natuur en open ruimte). De vordering tot schorsing werd onontvankelijk verklaard, omdat de milieuvereniging geen *“persoonlijk of specifiek nadeel”* kon aantonen¹². Nu (negen jaar later) volgt het advies van de auditeur (advies voorafgaand aan de uitspraak ten gronde), waarbij de milieubeweging gedeeltelijk gelijk krijgt en de auditeur voorstelt om het APA te vernietigen voor drie nieuwe bedrijvenszones¹³. Ondertussen zijn echter twee van deze industriezones al

¹¹ Met name Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen v.z.w. en de vzw Leefmilieu Roeselare

¹² Arrest 38.139 van 21 november 1991

¹³ Opgemerkt moet wel worden dat dit enkel geldt voor de vzw Leefmilieu Roeselare. Omdat volgens de auditeur het APA een gemeentelijk plan is, is de vordering van bond beter leefmilieu niet

gerealiseerd en zal de uitspraak van de Raad van State voor deze gebieden achterhaald zijn door de feiten op het terrein.

- Eenzelfde voorbeeld is het beruchte dossier van het klooster van Opgrimbie. Ook hier werd het kortgeding verworpen omdat het vereiste moeilijk te herstellen ernstig nadeel niet kon aangetoond worden¹⁴. Daarom moest een procedure ten gronde worden afgewacht. De Raad van State vernietigde de bouwvergunning (vijf jaar na de feiten), maar ondertussen zijn de gebouwen voor een groot stuk gerealiseerd. Daardoor ontstaat er een patsituatie en een voldongen feit. Dit had voorkomen kunnen worden indien de kortgedingprocedure ontvankelijk was verklaard.
- Een derde gelijkaardig voorbeeld betreft de omstreden levering van P90 geweren aan Mexico. Het Forum voor Vredesactie wou deze exportvergunning aanvechten bij de Raad van State, maar moest afzien van een administratief kortgeding omdat op basis van het collectief belang van de vereniging geen moeilijk te herstellen ernstig nadeel kon worden aangetoond. In dit geval heeft een procedure ten gronde helemaal geen zin, want eens het arrest zou uitgesproken zijn, zouden de wapens reeds jaren geëxporteerd zijn. In spoedtempo moest gezocht worden naar Mexicanen of Mexicaanse verenigingen die een rechtstreekse bedreiging konden aantonen en hun hoofd wilden riskeren door klacht in te dienen. Of hoe een enge interpretatie van het belang mensen dwingt om politiek vluchteling te worden. Gelukkig zag de koper door alle heisa zelf af van de aankoop.

Om dergelijke mistoestanden en voldongen feiten in de toekomst te voorkomen, vragen wij dat de gecoördineerde wetten op de Raad van State worden aangepast. Daarom stellen wij voor dat artikel 17, §2 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State wordt aangevuld met de volgende bepaling: *“Een rechtspersoon wordt geacht een moeilijk te herstellen ernstig nadeel te hebben geleden, indien dit nadeel berokkend wordt aan de door die rechtspersoon nagestreefde statutaire doelstelling”*.

Daarnaast moet artikel 19, eerste lid van deze gecoördineerde wetten (betreffende het belang) aangevuld worden met volgende bepaling: *“Voor een rechtspersoon komt het belang overeen met het belang dat tot het statutaire oogmerk van die rechtspersoon behoort”*.

CONCLUSIE

1. Het platform Recht op Recht vraagt dat het wetsvoorstel 2-91/1 van C. Nyssens wordt goedgekeurd door het parlement.
2. Het platform Recht op Recht vraagt dat de gecoördineerde wetten op Raad van State worden aangepast zodat ook verenigingen met een collectief of algemeen belang een ontvankelijke vordering kunnen indienen bij de Raad van State, ook voor een procedure in kortgeding.

ontvankelijk omdat de vereniging *“als overkoepelende en gans het gewest Vlaanderen bestrijkende vereniging niet van het rechtens vereiste specifieke belang doet blijken; het werkkerrein van de verzoekende partij is ten aanzien van de plaatselijke belangen naar belang toe incongruent”*.

¹⁴ Arrest 55.959 van 20 oktober 1995. In deze procedure ging het om twee inwoners die in naam van het gemeentebestuur optraden.

Ondertekenaars platform Recht op Recht – stand van zaken 25/05/2004

1. 11.11.11 (koepel van de Vlaamse Noord-Zuidbeweging),
2. ACW
3. Actiecomité Milieubescherming Merelbeke,
4. Actiegroep ter Beveiliging van het Leefmilieu op de Linkeroever vzw,
5. Bond Beter Leefmilieu vzw,
6. Bond van Trein-, Tram- en Busgebruikers,
7. Brusselse Raad voor het Leefmilieu,
8. Broederlijk Delen,
9. Caritas Internationaal Hulpbetoon,
10. Centrum Voor Natuur- en milieu-educatie,
11. Denderaktiecomitee,
12. De Torenvalk vzw,
13. De Volkshogeschool,
14. De Vrienden van Heverleebos en Meerdaalwoud,
15. Durme vzw,
16. Elcker-Ik Antwerpen,
17. Elcker-Ik Leuven,
18. Ethisch Vegetarisch Alternatief,
19. Fietsersbond,
20. Fonds voor Ontwikkelingssamenwerking,
21. Forum voor Vredesactie,
22. GAIA
23. Gents Ecologisch Centrum,
24. Gents MilieuFront,
25. Greenpeace Belgium,
26. Groen vzw,
27. Groencomité Kalmthout,
28. Groencomité Dilsen-Stokkem,
29. Groene Gordel Front,
30. Groen- en Natuurbeschermingscomité Destelbergen,
31. Heem en Natuur Voeren,
32. Intal – Geneeskunde voor de Derde Wereld,
33. JEMP vzw,
34. Kruin vzw,
35. Liga van Homocentra,
36. Liga voor mensenrechten,
37. Medisch Steunpunt Mensen zonder Papieren,
38. Milieu-Organisatie Lennik,
39. Natura Limburg,
40. Natuurbeschermingsactie Limburg,
41. Natuurfonds Westland,
42. Natuur & Landschap Meetjesland,
43. Natuurpunt,
44. Natuurpunt Oost-Brabant,
45. Natuurpunt Schijnvallei,
46. Natuurpunt Wase Linkerscheldeoever,
47. Nederlandstalige Vrouwenraad,
48. Netwerk,
49. Netwerk Bewust Verbruiken,
50. Oost West Centrum,
51. OWW Herzele,
52. Oxfam-solidariteit,
53. Platform Handicap- en Ontwikkelingssamenwerking,

54. Raldes vzw,
55. Red de Voorkempen vzw,
56. School zonder Racisme,
57. Solidariteitsfonds vzw,
58. Steunpunt Mensen zonder Papieren,
59. Streekvereniging Zenne en Zoniën,
60. 't Uilekot vzw,
61. Verkeerd geparkeerd,
62. Vlaams Minderhedencentrum,
63. Voetgangersbeweging,
64. Vogelopvangcentrum Oostende,
65. Werkgroep Isis vzw,
66. WILOO vzw,
67. WWF Vlaanderen,
68. YWCA Antwerpen vzw,
69. Zuid-Westvlaamse Natuur- en Milieukoepel.